

Археологічні дослідження
Львівського університету
Вип. 7. 2004. С. 234-256.

Archaeological research
of L'viv University
Vol. 7. 2004. P. 234-256.

УДК 902 : 271.4-788-9 (477.83)

Роман БЕРЕСТ

**АРХЕОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДАВНЬОГО УНІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ ПІД ЧАС
ПОЛЬОВОГО СЕЗОНУ 2003 РОКУ**

Стаття присвячена результатам археологічних досліджень на території Унівського монастиря в 2003 році. Подається харак-теристика археологічних розкриттів, архітектурних конструкцій, оборонних споруд та рухомого археологічного матеріалу.

Ключові слова: Унівський монастир, румовище, місцезнаходження.

Під час польового сезону 2003 року продовжено археологічне дослідження давнього Унівського монастиря. Основні археологічні роботи проводилися на румовищі в урочищі “Монастирське”, що прилягає з південного боку до забудови сучасного монастирського комплексу Унівської Лаври (рис. 1).

Фактично метою археологічних досліджень цього року було продовження науково-дослідних робіт на румовищі, яке було відкрито весною 2002 р. Румовище було залишком фундаментів споруд, які виконували функції в'їзної брами та сторожових веж. Фундаменти румовища було викладено з каменю та цегли, яка називається “пальчатка”. Частина каменів мала тесану та різьблену поверхні, що відповідає архітектурному стилю бароко.

Під час археологічних робіт у 2002 році було розкопано лише східну частину румовища та половину проїжджої частини дороги, вимощеної з тесаних каменів переважно прямокутної форми. Камені мали неоднакові розміри, але добре “підігнані” між собою. Крім того, під час обстеження східної частини румовища встановлено, що до споруди примикав земляний насипний вал. На рубежі XVIII-XIX століть внаслідок перекопу та планувальних робіт вал втратив своє первісне призначення. Контури валу та сліди перекопу було простежено під час перерізу стінки розкопу.

© Берест Р., 2004.

Важливим є те, що у валі, який був споруджений із жовтуватої глиняно-піщаної основи, знайдено кусочки випаленої обмазки, дрібне каміння вапнякового походження та фрагменти кружального керамічного посуду. Косозрізаний край вінець уламків горщиків дає підстави датувати їх XII-XIII ст. На знайдених керамічних уламках є орнаментация у вигляді прямих горизонтальних ліній, які було нанесено ще до випалу врізанням у поверхню виробу. Подібні типи вінець також відомі із княжого Звенигорода¹, Пліснеська², Галича та багатьох інших давньоруських городів.

Враховуючи інтенсивність землерийно-планувальних робіт навколо монастирських будівель, було проведено розвідкові дослідження задля фік-сації оборонних укріплень давнього монастиря.

Важливо зауважити, що про оборонні укріплення монастиря досі немає жодних конкретних відомостей і навіть переказів. Лише в архівних документах XIV-XVIII ст. (фонди Центрального державного історичного архіву у Львові, ф. 9, Akta grodskie i ziemskie та ін.) згадується, що Унівський монастир мав потужні оборонні укріплення. Однак у документах пізнішого часу, зокрема у кадастрових картах XIX ст., а також у реєстраційних метриках приблизно того ж часу будь-які відомості про монастирські захисні укріплення відсутні.

Отож, на початок XIX століття про фортифікації Унівського монастиря у документах уже не згадується. На основі цього, а також на основі знахідок австрійських монет (крейцери 1782, 1786 pp.) можна допустити, що насипні земляні укріплення монастиря та оборонні споруди, які їх доповнювали, могли зникнути наприкінці XVIII ст.

Відкриття та дослідження залишків оборонних укріплень монастиря має надзвичайно важливе історичне значення. Насамперед, з погляду забудови та формування самого монастиря упродовж певного часу. Зрештою треба відзначити і новизну цієї проблематики, тому що досі в Україні немає жодного опису монастирських оборонних укріплень середньовічної доби. Детальне вивчення відкритих оборонних укріплень мало б дати цінні наукові відомості з багатьох питань функціонування середньовічних монастирів в Україні.

Проведенню археологічних розвідкових робіт сприяло те, що навколишня територія не була забудована. Однак в окремих місцях вона сильно зруйнована внаслідок прокладення комунікацій, планувально-насипних

¹ Власова Г.М. Звіт про роботу археологічної експедиції в с.Звенигород Бібрського району Львівської області у 1960 р. // Архів відділу археології Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Од. зб. 280. С. 32-34.

² Кучера М.П. Древній Пліснеськ // АП УРСР. Київ, 1962. Т. 12. С. 62.

та меліоративно-осушувальних робіт. Археологічні роботи частково ускладнювалися тим, що необхідна для дослідження територія поросла деревами, окремі ділянки урочища мали потужний щебенево-гравійний засип і навіть забетоновані (задля укріплення ґрунту від зсувів) та ін.

Розвідкові археологічні дослідження

Розвідкова траншея № 1 2003 року довжиною 35 м була закладена зі східного боку монастирської забудови, від кутової будівлі Унівської Свято-успенської лаври в напрямі захід-схід (рис. 1). Основу траншеї прокладено екскаватором. Нумерацію квадратів здійснено з заходу на схід за допомогою умовного позначення – кв. 1, кв. 2, кв. 3, кв. 4, кв. 5. Кожен із закладених квадратів траншеї мав довжину 2 м та ширину 1 м.

Метою закладення розвідкової траншеї у 2003 р. було продовження пошукових робіт для з'ясування місця проходження оборонного валу, який вдалося виявити та частково обстежити у минулому польовому сезоні.

Загалом, заповнення траншеї до глибини 0,5-0,6 м від сучасної поверхні є насипом перемішаного ґрунту, з-поміж якого помітно виділяються пласти чорнозему з невеликими каменями, гравієм, кусками цегли, піском, глиняною сумішшю, вапняковими відкладами, кусками деревини, корене-вищами та ін. Аналіз знайдених матеріалів дає підстави твердити, що насип до цієї висоти був зроблений у пізньому часі, приблизно в 60-80-х рр. минулого століття. Тому цей шар практичного інтересу для науки не має.

На глибині 0,6-0,85 м від рівня сучасної поверхні з'являється світло-сірий шар, у якому переважає піщана основа. Поверхня шару нерівна, а його товщина залягання неоднакова. Вона коливається в межах 0,05-0,20 м. Однак у квадратах 3 та 4 зазначений шар майже відсутній. В основі світло-сірого шару у квадраті 1 та дещо менше у квадраті 2 добре простежуються крупнозернистий пісок, розкладене коріння дерев, фрагменти пізнього керамічного (із поливою) та скляного посуду, різне будівельне сміття (кусочки цегли-пальчатки, невеликі камені плитняку та вапняку, вапняна суміш, кусочки листовидного черепичного покриття, дрібні уламки кахлів, деякі металеві вироби. Серед металевих виробів треба відзначити залізну підківку від личака* (рис. 5, 8).

Під час заглиблення на 0,90-1,20 м від сучасної поверхні у траншеї зафіксовано сіро-жовтуватий суглинок, перемішаний із дрібними кусочками обмазки (перепаленої глини), цегли, середньовічної кераміки,

* Дерев'яне взуття.

розкла-дених різноманітних органічних решток, кісток птиці, свійських тварин (ВРХ і коня). Шар світло-сіруватого суглинку порівняно добре виділявся на фоні верхніх темних шарів чорнозему. На цій глибині культурний шар мав нерівномірне, радше хвилеподібне залягання. Вірогідно, що пластова нерівномірність нашарувань утворилася внаслідок нерівної висоти перекопаного гребня земляного валу. Знайдено два великі цвяхи коваль-ської роботи. Один із них має довжину 12,5 см, чотиригранну конусну форму, прямокутну з приплюснутими краями головку. Другий цвях такої ж форми, однак, на 7 мм коротший від першого (рис. 5, 1, 2).

Серед знахідок у сіро-жовтуватому суглинку найчастіше траплялися невеликі кусочки каменів вапняку та пісковики різної форми. В окремих місцях (у квадратах 1,2 та 4) контраст шарів перекопу досить сильний (верхній – чорний, нижній – жовтуватий). Крім цього, над сіро-жовтуватим шаром відкривалися порівняно невеликі, безформенні, контрастні плями чорнозему, смуги та овальні плями коричневого відтінку, що залишилися від перегнилої деревини, куски каменів, невеликі ржаві хаотичні скупчення (вірогідно, що це відходи перепаленого металу від ковальського виробництва).

На глибині 1,20-1,50 м спостерігалися конкретні прояви верхньої частини перекопаного оборонного земляного валу. Його переріз на північній та південній стінках траншеї показав, що земляний вал є монотонною сіро-жовтуватою, глиняно-піскуватою сумішшю, яка тепер вже чітко виділяється на фоні розкопу траншеї. У насипі зустрічалися невиразні фрагменти керамічного посуду та обмазки блідо-цеглястого, чорного та червонуватого кольорів.

У результаті обмірів встановлено, що ширина залишків перекопаного валу на глибині 1,3 м від сучасної поверхні становила 5,8 м. Отож, середня частина земляного валу знаходилася на відстані майже 43 м від сучасної стіни східної забудови монастиря (від митрополичих палат). Земляний вал зі східного боку проходив у напрямку північ-південь, приблизно паралельно до зовнішньої стіни східної монастирської будівлі (від чернечих келій). Порівнюючи це з відомостями, отриманими у минулому польовому сезоні, можна стверджувати, що вал вздовж проходження 26-метрової відстані зі східного боку має осьове відхилення на 4,9 м у напрямку північ-південь. Це підтверджує ймовірність існування з південного та східного боків фортифікаційних оборонних укріплень (земляних валів) округлої форми.

На нашу думку, в процесі спорудження земляний насип мав пристосування до природного формування пагорба, на якому виник давній

Унівський монастир. З другого боку, така система формувань оборонних укріплень є відображенням давньоруських традицій у спорудженні земляних валів (пізніше в XIV-XVII ст. загалом переважають муровані оборонні укріплення прямокутної або квадратної форми, що часто відображало форму головної споруди укріпленої території. Для прикладу можна навести порівняно недалеко від Унева замки рубежу XIV-XV ст. у Підгірцях, Свіржі та в Олеську.

На рівні перекопу, на глибині 1,55-1,80 м від сучасної поверхні, з напільної сторони валу у кв. 4-5 зафіксовано фрагмент потужної кам'яної кладки, яка мала ширину майже 2 м. Кам'яна кладка проходила перпендикулярно до напрямку закладеної траншеї. Камені кладки мали необроблену поверхню, прямокутну або видовжену овальну форму. Розміри каменів фундаменту становили 37 x 59 м, 32 x 70 м, 46 x 63 м та ін. Їхня товщина – 0,16-0,20 м. В'яжучою основою кладки була глиняно-піщана суміш. Для кращої зв'язки між собою камені викладено у поздовжньому та поперечному напрямках. Тому ймовірно, що кладка була своєрідною крєпідією для зміцнення валу на випадок його зсуву чи розмиву водами із зовнішньої сторони укріплень монастиря.

Проведення наступних археологічних робіт на глибині 1,9 – 2 м виявилося практично неможливим через надмірне зволоження ґрунту та підтоплення траншеї ґрунтовими водами.

Навколо валів знаходилися глибокі та широкі рови. Так, глибина рову з південно-східного боку монастиря ще й зараз становить майже 5 м, а ширина – приблизно 20 м. Ще й досі збереглися залишки стародавньої дамби, що перекривала водний потік річки та заповнювала навколишні рови водою.

Археологічне дослідження румовища

Основні археологічні роботи польового сезону 2003 року були спрямовані на дослідження румовища. Метою археологічних досліджень було обстеження споруди (по змозі на всій його площині) до рівня давньої денної поверхні. Проведення польових робіт ускладнювалося тим, що у напрямі вірогідного продовження фундаментів будівлі знаходилося потужне дорожнє покриття з щебенево-гравійного насипу. Для його знімання було використано механізовані технічні засоби. Загалом так було знято приблизно 0,3-0,4 м дорожнього настилу, який не є цікавим для історичної науки.

Нумерацію квадратів продовжено відповідно до фіксації об'єкта у польовому сезоні 2002 року. Тобто у напрямі схід-захід продовжено цифрову нумерацію квадратів (6,7,8,9), а у напрямі північ-південь залишено буквену – А,Б,В,Г,Д,Ж,З,Є (рис. 1). Згідно з типовими нормами кожен квадрат охоплював площу 2 x 2 м. Отже, загальна площа

закладеного розкопу становила майже 290 м кв. Задля фахового архітектурного обстеження споруди на період ведення археологічних робіт для участі у розкопках було запрошено львівського архітектора Р.Сулика.

Враховуючи великі розміри споруди, що потребувала великих затрат праці, а також з метою раціонального дослідження пам'ятки археологічні роботи проводили поетапно, починаючи зі східного боку румовища. Спочатку по всій ширині розкопу (по лінії А-Є) було розбито квадрати 7 та 8.

Для фіксації будівельних горизонтів на межі квадратів 7-8 А залишено бровку. Виходячи з аналогії планування приміщень дослідженої частини румовища на основі розкопу 2002 р., бровка мала б вийти на залишок стародавньої внутрішньої стіни румовища у напрямі північ-південь.

Під щебенево-гравійним шаром у квадратах 7-8 Б-В на глибині 0,45 - 0,7 м знаходилося ґрунтове заповнення, у якому траплялися рештки дрібного будівельного сміття. На межі квадраті 8 В-Г та у квадратах 7-8 Г-Д у заповненні зустрічалися куски каменів середніх розмірів та цеглин. Від межі квадрата 8 Д-Ж аж до квадратів 7-8 Є на цій глибині зафіксовано потужний піщаний шар.

На глибині 0,75 м в у квадратах 7-8 А-Б виявлено скупчення хаотично розкиданої цегли-пальчатки та зруйнованого світло-сірого вапняного розчину з домішкою крупнозернистого піску. Вірогідно, що це залишки старо-давньої стіни, яку раніше було зруйновано. Знахідки в інших квадратах на цій глибині – це, в основному, будівельне сміття (вапняний розчин, куски каменів та цегли, листоподібної дахівки бурого кольору, куски перепаленої та перегнилої деревини). Усі ці рештки були перемішані з чорноземом.

У квадраті 7 Б на глибині 0,7 м зафіксовано верхню частину кам'яного сферичного прибрамного кутового консуля. Консулі відображали ширину проїжджої частини воріт румовища. Відстань між консулем, який був відкритий у торішньому польовому сезоні та у сезоні 2003 року, становила 2 м.

У квадратах 7-8 Б та 7-8 В було виявлено залишки будівельної кладки, викладеної за допомогою цегли. Найчастіше серед будівельного сміття зустрічалася цегла, яка на одній зі своїх плоских сторін мала характерні відбитки 4-5-х ліній, що утворилися від протягнутих по цеглині пальців руки. Таку цеглу спеціалісти називають “пальчаткою”. Її середні розміри становлять 32 x 17 x 8 см. Треба зазначити, що у визначенні розмірів “пальчатки” є певні розходження. На румовищі зустрічалися пальчаті

цеглини, що мали довжину 33,5 см, а товщину приблизно 9 см. Усі вироби цієї групи мали блідо-цеглястий колір. Такий тип цегли є характерним для періоду XVI-XVII ст.

Крім того, на румовищі виявлено кілька цеглин, які помітно відрізнялися формою, червонувато-коричневим кольором та структурою керамічного тіста. У структурі керамічного тіста простежувалися перепалені залишки органіки (трави). За зовнішніми ознаками окремі цеглини нагадували давньоруську плінфу. Можна виділити два характерні типи плінфи – квадратний і прямокутний. Цеглини квадратної форми мають розмір приблизно 23 x 23 см та товщину 3,5 см. Існує думка, що такі цеглини могли бути плитками для викладення долівки у храмах, палацах чи в інших спорудах. Довжина прямокутних цеглин – 29, ширина – 15, товщина – майже 4 см. Найбільше цегляних виробів схожих форм було виявлено у 70-80-х рр. минулого століття в Києві під час археологічних досліджень будівель Києво-Печерської лаври³, Золотих воріт⁴ та інших споруд. Є також відомості про знахідки плінфи під час розкопок у Звенигороді, Галичі, Василеві, Перемишлі, Тереховлі та в інших відомих давньоруських містах.

Ведення археологічних робіт у межах розкопу методом суцільної гори-зонтальної зачистки на глибині 0,8-1,00 м виявилось нераціональним. На цій глибині, крім кутового прибрамного консуля, було зафіксовано фрагменти незруйнованої кладки кам'яних та цегляних стін, які мали продовження у західному напрямі. Тоді було вирішено розширити загальну площу розкопу, щоб охопити усю споруду і, по згоді, вийти за її межі. Отож, загальна площа розкопу у напрямі схід-захід збільшилася ще на 2 м (квадрат 9), а у напрямі північ-південь – на 16 м (квадрати А, Б, В, Г, Д, Ж, З, Є).

Знахідки із квадратів 8 Б-В, Д подані фрагментами чотирьох гончарних тонкостінних горщиків. Вони мали темно-сіру, добре вигладжену та добре пролощену поверхню, чітко виділені і навіть профільовані вінця та денця. Діаметр їхніх денців становив 12, 14, 18 та 20 см. Особливу увагу з огляду на формування керамічних виробів привертають фігурні денця невеликих посудин (рис. 6, 1-2, 5-7). Окремою групою знахідок є фрагменти скляних виробів. Відзначимо також уламки штофів, плесканок, пастгласів, гальб, бокалів, віконних оболонок та великих баясинок від невідомих виробів, можливо, скляних чаш (рис. 9). Скляні вироби різноколірні. Вони мали зеленкуватий, жовтуватий,

³ Холостенко М.В. Успенский собор Печерского монастыря. Киев, 1975. С. 6-7.

⁴ Высоцкий С.А. Золотые ворота в Киеве. Киев, 1982. С. 67, 102.

синюватий, димчастий кольори. Найбільшу кількість речей виготовлено з прозорого скла, яке має характерні тонкі, блискучі, цинкоподібні відшарування від поверхні виробу.

Знайдено також кілька невеликих фрагментів кахлів, невеликий залізний ніж, шість цвяхів ковальської роботи, а також дві різні за формою підківки від личаків.

Аналіз стратиграфічних нашарувань західної стінки розкопу квадрата 9 по лінії А-Є

Надзвичайно цікава з погляду культурно-стратиграфічних нашарувань є західна стінка розкопу, яка проходила по лінії А-Є квадрата 9, особливо відрізок між мітками В та Ж (рис. 2). Насамперед, потрібно відзначити зростаючу щільність ґрунту за межами румовища, особливо після заглиблення на 0,5 м від рівня сучасної поверхні.

До глибини 0,4 м від сучасної поверхні траплялися камені, куски цеглин, дерева, бетону, різні металеві предмети порівняно пізнього часу (XIX-XX ст.). Цей шар створено механічним переміщенням ґрунту з інших місць. У квадраті 9 Д та частково 9 З на глибині 0,4 м зафіксовано піщаний прошарок товщиною майже 15 см.

У квадратах 9 В-Д на фоні світлішого сіруватого ґрунту помітно виділявся темно-чорний, добре утрамбований насипний ґрунт, який своїм верхнім контуром ніби описував дугоподібну фігуру. Щільність чорнозему була ще вищою від щільності сіруватого ґрунтового шару. Помітно від-різнялися матеріальні рештки, що знаходилися на однаковій глибині у шарі чорнозему та у шарі сіруватого ґрунту. У сіруватому ґрунті переважали рештки порівняно більших розмірів. Переважно це куски цегли, дахівки, каменів, деревини, а у чорноземі – невеличкі керамічні червонуваті фрагменти, що нагадували грудочки випаленої глиняної обмазки, дрібні кусочки кераміки сірого, червонуватого та блідо-цеглястого кольорів тощо.

Крім цього, варто зазначити, що найвища частина чорноземного насипу максимально виділялася у квадраті 9 Г і лише частково на 0,5 м входила у квадрат 9 Д. Це припадає на середню частину румовища. Нижня частина чорноземного насипу простягалася від зовнішньої до внутрішньої опорних кам'яних стін, тобто на ширину майже 8 м.

На основі аналізу складу ґрунтових та решткових співвідношень, їх різної щільності, властивостей, конфігураційних форм залягання та інших характеристик можна допустити, що чорноземний шар є залишком стародавнього насипного валу. У верхній частині вал надмірно розорений

(перекопаний), а згодом доповнений піском, що утворило піщану подушку у квадратах 9 Г-Д.

На нашу думку, чорноземний ґрунт був насипаний раніше, тому щільність його є вищою. Виявити будь-які характерні матеріальні рештки у шарі чорнозему не вдалося. На основі візуальних спостережень можна стверджувати, що сірий ґрунт є заповненням, яке творили пізніше для планувальних робіт чи благоустрою території.

Потрібно зазначити, що у кв. 9 Б та 9 З на рівні денної поверхні румовища зафіксовано кам'яні фундаменти двох потужних стін, які перпендикулярно примикали до західної стінки румовища. Обидва фундаменти шириною 2,0-2,2 м викладені з “дикого” каменю. Ймовірно, що кам'яні стіни виконували роль кріпиди валу з його внутрішнього та зовнішнього боків. Така конструкція “підтримки” висоти насипу земляного валу була зумовлена заболоченістю цієї частини місцевості, яка доповнювалася численними природними джерелами та потічками. Вірогідно, місцевість природно творила пливучість насипного ґрунту.

Однак, як показали результати наступних наукових досліджень, за допомогою шурфування було підтверджено, що у болотистій частині місцевості будівельники оборонних укріплень створили додаткову систему укріплення оборонного валу. Вона складалася з двох паралельних потужних мурованих стін, які творили опору для насипу з його зовнішнього та внутрішнього боків. Внутрішня кріпильна стіна на відстані 10 м від румовища у західному напрямку зафіксована на глибині 0,95-1,0 м від сучасної поверхні, а зовнішня – 1,15 м. Муровані стіни виконували роль кріпиди. Зовнішній мур мав ширину 2,2 м, внутрішній – 2 м.

Кріпиду збудовано з каменів, скріплених між собою за допомогою вапняного розчину. В окремих місцях, переважно із зовнішнього боку стін, кам'яна кладка доповнена цеглою-пальчаткою від умовного репера. У верхній частині вона мала сліди руйнування.

Тип зв'язки між фундаментом румовища та кріпиди дає підстави стверджувати, що ця архітектурна конструкція творилася в один період.

Аналіз стратиграфії бровки квадрата 7 А-Б

Бровка, закладена з північного боку румовища перпендикулярно до розкопу 2003 р. по лінії північ-південь у кв. 7 А-Б (рис. 3), мала таку стратиграфію:

- нижній шар стратиграфічних нашарувань кв. 7 А, який визначено як рівень денної поверхні румовища з глибини 1,4 м до 1,0 м до сучасного рівня, є нашаруванням чорноземного ґрунту, заповненням будівельним

сміттям, з-поміж якого виділено вапняну суміш, куски цегли-пальчатки, фрагменти невеликих каменів, значну кількість вугликів. На фоні стратиграфічних нашарувань помітно виділялися чорноземні безформенні плями з характерними вкрапленнями випалених крупінок глиняної обмазки, обпалені пласти глини та куски недогорілої деревини. Серед заповнення цього шару знайдено уламки тонкостінного керамічного посуду, скляних виробів та кілька цвяхів.

- нижній шар у кв. 7 Б, який також визначено як рівень денної поверхні румовища із глибини 1,4 м до 1,0 м до сучасного рівня у суміжній частині між кв. А-Б, частково є аналогічним до заповнення, виявленого у кв. 7 А. Однак більша частина цього квадрата припала на залишки цегляної кладки внутрішньої стіни румовища.

- на рівні 1,0 - 0,8 м у кв. 7 А залягав суміш чорнозему, яка ніби “перепліталася” із глиняною сумішшю та сірим ґрунтом. У заповненні знайдено куски цеглин, невеликі камені вапнякового походження. Цікавим з наукового погляду був тонкий нерівномірний прошарок у кв. 7 А, який знаходився на глибині 0,8-0,7 м і накладався на суміш попереднього прошарку. Він є чорноземом із характерними керамічними вкрапленнями, тобто невеликими кусочками обмазки та керамічних виробів. Тут знайдено кілька кусочків світло-коричневої кераміки. За фактурою тіста, товщиною виробів та іншими ознаками ця кераміка є близькою до давньоруських керамічних традицій. Зацікавлення цим прошарком зросло внаслідок того, що він мав своє продовження у північній стінці, тобто за межами розкопу 2003 р. Вірогідно, що цей шар привізний, потрапив сюди з іншого місця в період благоустрою території.

- заповнення у квадраті 7 Б на глибині 1,00-0,8 м було тонким (0,05-0,10 м) прошарком річкової гальки, який перекиває монотонний шар чорноземного ґрунту.

- на глибині 0,8-0,4 м у кв. 7 А зафіксовано залягання шару чорнозему, у якому знаходилися фрагменти керамічного посуду з поливою, куски цегли, дрібного каміння та незначне скупчення глини.

- у кв. 7 Б заповнення з глибини 0,8 до 0,4 м було монотонним чорноземним прошарком, у якому іноді зустрічалися куски каменів та цеглин;

- над шаром заповнення румовища знаходився потужний щебеневогравійний шар (до 0,4 м), який подекуди був залитий смолистим бітумним розчином та перемішаний з ґрунтово-дерновими відкладами, кореневищами дерев і ін. У шарі зустрічалися невеликі камені вапнякового походження, куски цегли та ін.

Привертає увагу південна сторона розкопу. Вона помітно виділялася з погляду архітектури фронтальна сторона будівлі, що виходила до глибокого та широкого рову. Тому вже попередньо можна було допустити, що монастир мав підйомний міст. Зрештою така система комбінованої фортифікації є характерною для доби Середньовіччя.

Під час дослідження фронтальної сторони в середній її частині на рівні денної поверхні знайдено фрагменти трухлявої та подекуди сильно обгорілої деревини округлої форми. Як показав обмір конструктивних елементів брами, міст мав ширину приблизно 2,4 м.

Фронтальну стіну було споруджено з тесаного та обробленого у вигляді виступаючого карниза каменю. Кам'яний карниз мав плавно заокруглену верхню частину та горизонтально зрізану нижню, на якій було вирізано жолобоподібний паз.

Під карнизом знаходилася стіна, викладена з тесаних кам'яних блоків, однак, відкрити її у польовому сезоні 2003 р. не вдалося, хоча зауважимо, що у процесі закладення шурфу тесані камені простежено на глибину приблизно 2 м.

Загалом, під час археологічних досліджень румовища у польовому сезоні 2003 р. вдалося вийти лише на рівень денної поверхні споруди. За результатами обміру будівлі можна стверджувати, що вона мала неправильну квадратну форму забудови та нечітку просторову орієнтацію. Відхилення північної стінки від осі північ-південь становить 24° (рис. 3).

Результати обміру фундаментів румовища

Фронтальна стіна споруди, що знаходиться з південного боку румовища має ширину майже 2 м та виступаючий на 0,3 м кам'яний карниз. У середній частині румовища, саме в тому місці, де був навісний міст, зауважено відсутність карниза. Загальна довжина стіни у напрямі схід-захід становить 12,1 м. Стіну викладено на вапняному розчині з дикого каменю, а облицьовано з тесаного каменю (рис. 3).

Стіна румовища зі східного боку має ширину, що коливається в межах 0,85-1,00 м та загальну довжину 12,15 м. Середню частину стіни викладено з дикого каменю. До цього місця примикав насипний земляний вал. Кутові частини відзначалися багатим архітектурним оздобленням. З погляду архітектури заслуговує на увагу кутова основа кам'яної колони, яка знаходиться в північно-східній частині румовища. Колону виконано в стилі бароко.

Північна стіна румовища має характерний внутрішній розрив для проїжджої частини, тому насправді румовище складається із двох

продовгуватих споруд, які між собою розділяла дорога, викладена з тесаного каменю. Ширина північної стіни сягає майже 1 м. Загальна довжина румовища становить 12,40 м. З них ширина проїжджої частини воріт становить 2 м, а загальна ширина дорожнього полотна в середині румовища – 4,5 м. Із зовнішньої сторони стіну викладено з тесаного та різьбленого каменю, а з внутрішньої оздоблено цеглою-пальчаткою.

Стіна із західного боку сильно зруйнована. Вона була викладена з дико-го каменю та частково доповнена цеглою-пальчаткою. Ширина фунда-менту становить 0,9-1,00 м, а загальна довжина стіни – 13,30 м. До стіни румовища з південної та північної сторін примикають внутрішня та зовнішня опорні мури крєпиди. Ширина внутрішнього опорного мура у місці з'єднання з румовищем становить 2,30 м, зовнішнього – 2,23 м.

Отже, за своєю конструкцією румовище мало два бічні продовгуваті приміщення (із східного та західного боків), які, вірогідно, були вежами. Внутрішнє східне приміщення мало ширину 2,07 м з північного боку, з південного – 2,05 м та довжину 8,90 м. Ширина західного приміщення з північної сторони становить 2,07 м, з південної – 1,90 м, а довжина – 9,25 м. Приблизно в середній частині румовища (між східним і західним приміщеннями) проходила в'їзна дорога, викладена з тесаних каменів.

Внутрішня брама мала ширину 2 м, зовнішня – майже 2,4 м. Між вежа-ми дорога творила внутрішнє приміщення, яке з північного боку мало ширину 4,5 м, а з південного – 4,65 м та довжину 10,30 м. Внутрішні стінки румовища викладені з цегли-пальчатки. Вони мали ширину 0,85-0,90 м.

У внутрішніх стінках румовища залишилися прогалини, в яких колись стояли двері, що служили вхідною частиною у приміщення веж. Їхня шири-на становить 1,7 м. Долівка усіх приміщень викладена з цегли-пальчатки.

Найбільшою кількістю знахідок із румовища були керамічні речі. Насамперед, це посуд та кахлі. Серед посуду виділяються кружальні, тонко-стінні вироби з добре вигладженою поверхнею сірого кольору. До глибини 1,2 м від сучасної поверхні траплялися випадкові знахідки, які, на нашу думку, потрапили сюди у вигляді заповнення.

На глибині 1,2-1,4 м від сучасної поверхні у кв. 8 (Б-В-Г) зібрано фрагменти понад двадцятьох різних за призначенням, формою, орнаментациєю та іншими ознаками посудин. Вироби відрізняються формою вінець. Орнаментацийні мотиви подані у вигляді різноманітних врізних заглиблень, прямих (рис. 8, 1) та хвилястих горизонтальних ліній (рис. 8, 6), ямкоподіб-них мотивів (рис. 8, 5), ледь помітних накладних виступів

(рис. 8, 2,3) та кількох мальованих зразків, що мають неякісну зеленкувату або жовтувату поливу (рис. 8, 7).

Привертає увагу колекція кахлів, знайдених у різних частинах румовища приблизно на рівні денної поверхні. Серед орнаментацийних мотивів переважають зображення міфічної рослинності. Можна виділити кілька груп кахлю, що різняться технологічними особливостями виготовлення. Одна група кахлю – це вироби без поливи з простим рельєфним нанесенням рисунка (рис. 10, 2; 11, 1), друга – з рельєфним міфічним рисунком, який оздоблено поливою (рис. 10, 3,4; 11, 2) та третя – з рисованим рисунком, залитим поливою (рис. 10, 1; 11, 3).

Потрібно відзначити також знахідки фрагментів кількох великих посудин, що мають діаметр донець від 14 до 22 см, які виявлено у кв. 8 Д-Ж на глибині 1,4-1,6 м від сучасної поверхні (майже на рівні денної поверхні румовища). Фрагменти однієї з посудин мали товсті стінки, шершаву поверхню (рис. 6, 8). Окремі керамічні вироби були невеликих розмірів. Вірогідно, це залишки невеликих керамічних чарок, що мали діаметр донець 3-4,5 см (рис. 6, 1,6). У цьому квадраті також знайдено кілька фрагментів тонкостінного віконного скла – так званих оболоней.

Більшість посудин мали помітно потовщені та плавно заокруглені вінця. Однією групою є макітроподібні посудини з широкими шийками та плавно відігнутими назовні вінцями (рис. 7, 4-6). Другу групу репрезентують опуклобокі горшкоподібні вироби (рис. 7, 7-11).

У середній частині приміщення румовища (у кв. 9 В-Г) на глибині 1,4 м від сучасної поверхні знайдено уламки керамічних покриток (рис. 7, 1-3), кілька штофів, фрагментів плесканок, товстих балясинок від скляних посудин, підківки від шкіряного (рис. 5, 11-14) та дерев'яного зугтя, значну кількість цвяхів ковальської роботи та ін.

Привертає увагу середня частина досліджуваної споруди, де у напрямі північ-південь проходила дорога, викладена з тесаних каменів досить добре підігнаних між собою, що мають добре оброблену поверхню та різні розміри. Кам'яні дорожні плити переважно прямокутної та трапеціє-подібної форми. Дорога залягає на глибині 1,4-1,6 м від сучасної поверхні.

Однак у квадратах 7-8 Д-З на викладеній дорозі знаходиться западина (фото 2) глибиною 0,6-0,8 м від рівня денної поверхні румовища. Вірогідно, що утворилася вона внаслідок завалу підземного приміщення чи ходу. Крім того, коритоподібне заглиблення простежено на рівні денної поверхні споруди у кв. 8 по лінії Б-Ж.

З'ясувати причину утворення западин у польовому сезоні 2003 р. не вдалося, так як і не вдалося завершити обстеження особливостей забудови румовища, що варто було б зробити у наступних польових сезонах. Важли-вість повного завершення дослідження середньовічного Унівського монастиря полягає в тому, що цю споруду планується музеїфікувати.

Отже, під час польового сезону 2003 р. вдалося відкрити загальну площу румовища до рівня денної поверхні. Археологічні роботи дали можливість простежити певні особливості архітектурної забудови, вивчити рештки середньовічної матеріальної культури, часу та особливостей форму-вання фортифікаційних оборонних укріплень і багато інших важливих питань.

Roman BEREST

**ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS
OF THE ANCIENT UNIV MONASTERY IN THE FIELD SEASON
2003**

The article offers results of archaeological investigations on the territory of Univ Monastery in 2003. Some particular features were revealed as the result of these investigations in the architectural construction, genesis of the fortification system and in the rests of material culture.

Key words: Univ Monastery, rumovyshche, land site.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2004

Прийнята до друку 03.09.2004

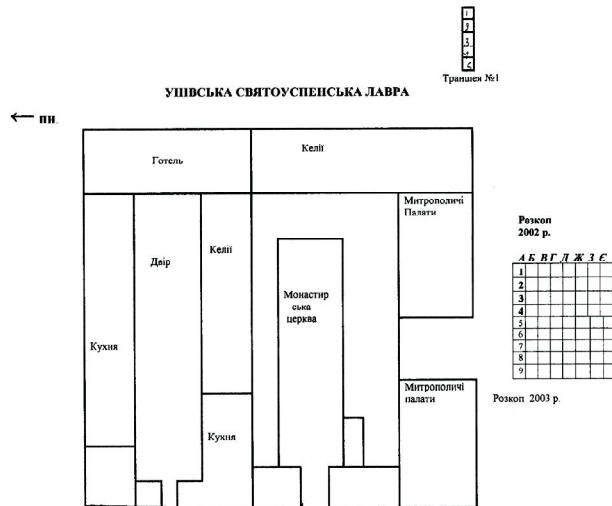

Рис. 1. Схематичний план місць археологічних досліджень в Уневі у польових сезонах 2002-2003 рр.

Рис. 2. Стратиграфічний переріз західної стінки розкопу по лінії В-Ж у квадраті 9.

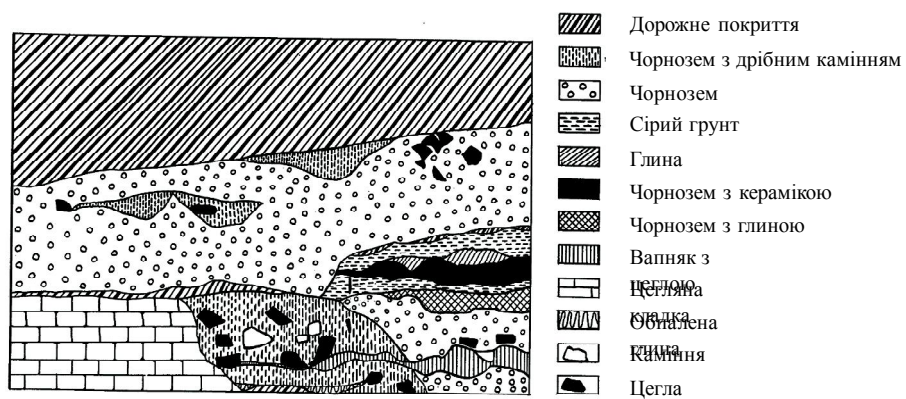

Рис. 3. Стратиграфічний переріз у квадраті 7

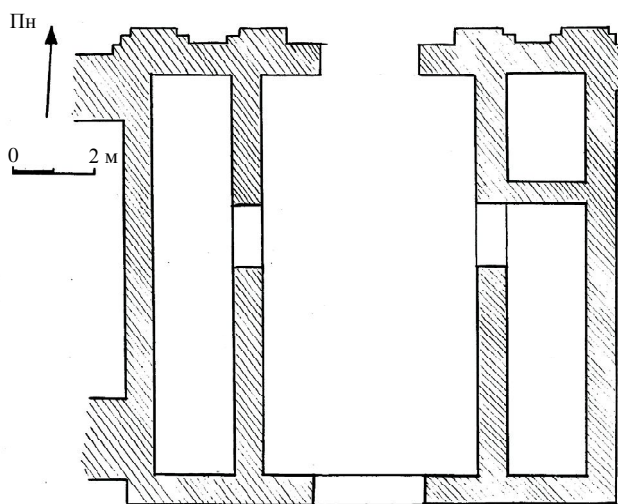

Рис. 4. Схематичний план розкритих фундаментів

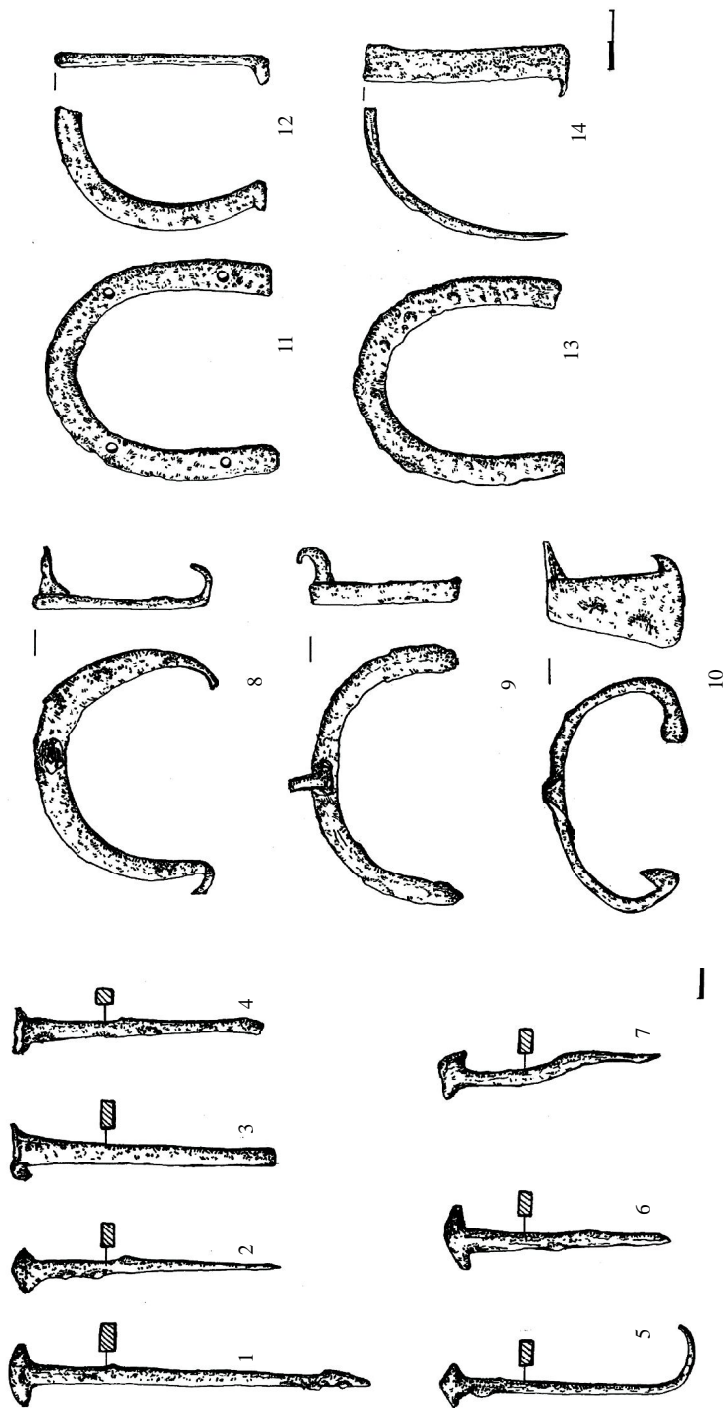

Рис.5. Металеві вироби з румовища: 1-7 - цвяхи; 8-14 - підкієки для взуття

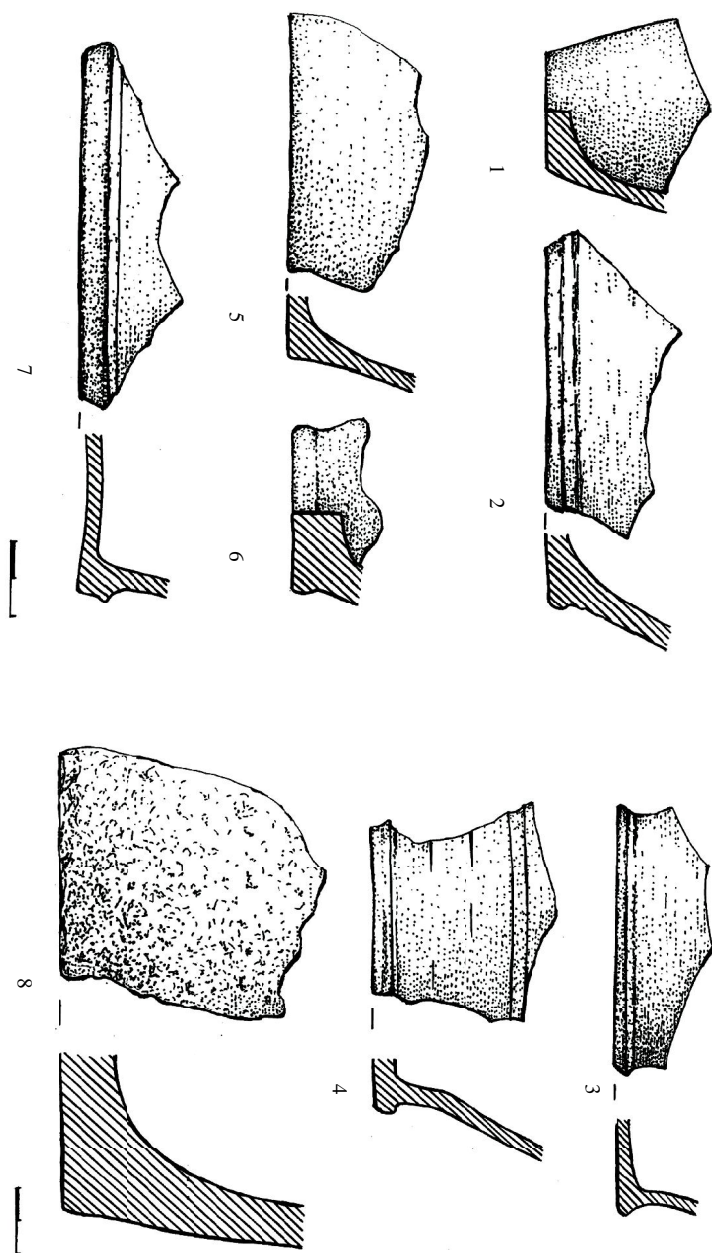

Рис. 6. Фрагменти керамічного посуду

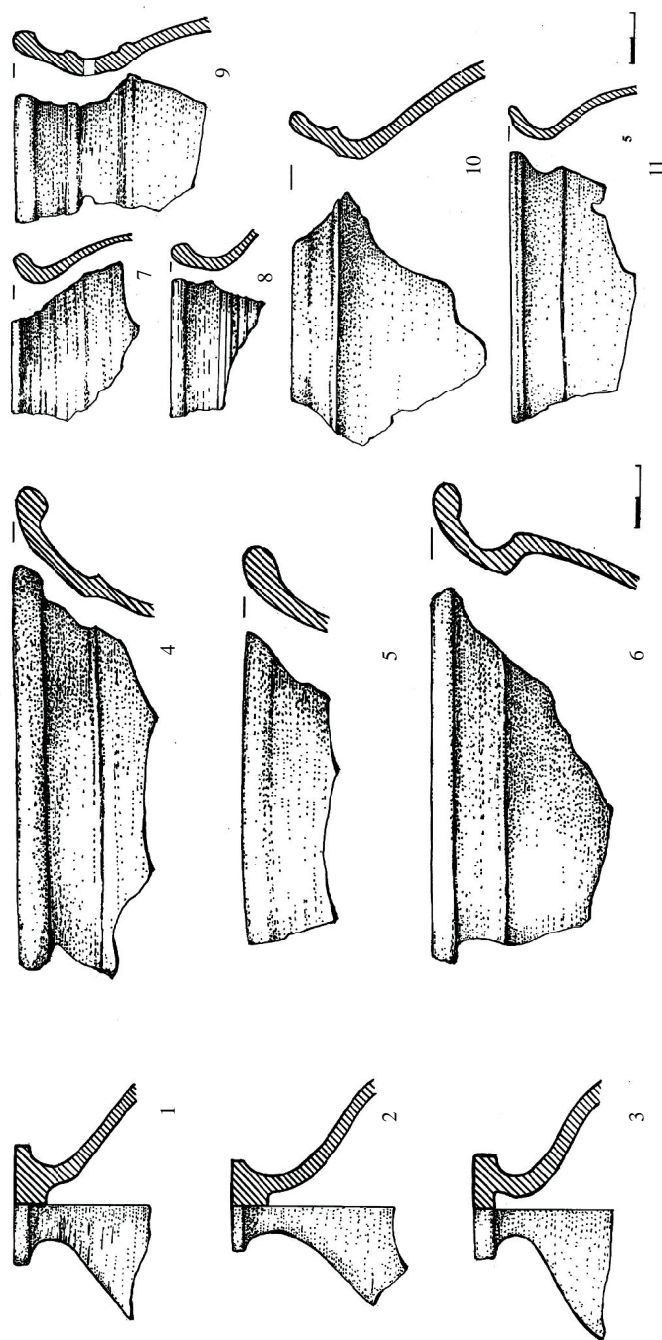

Рис. 7. Фрагменти керамічного посуду: 1-3 - фрагменти накривок; 4-11 - фрагменти горщиків

Рис. 8. Фрагменти керамічного посуду

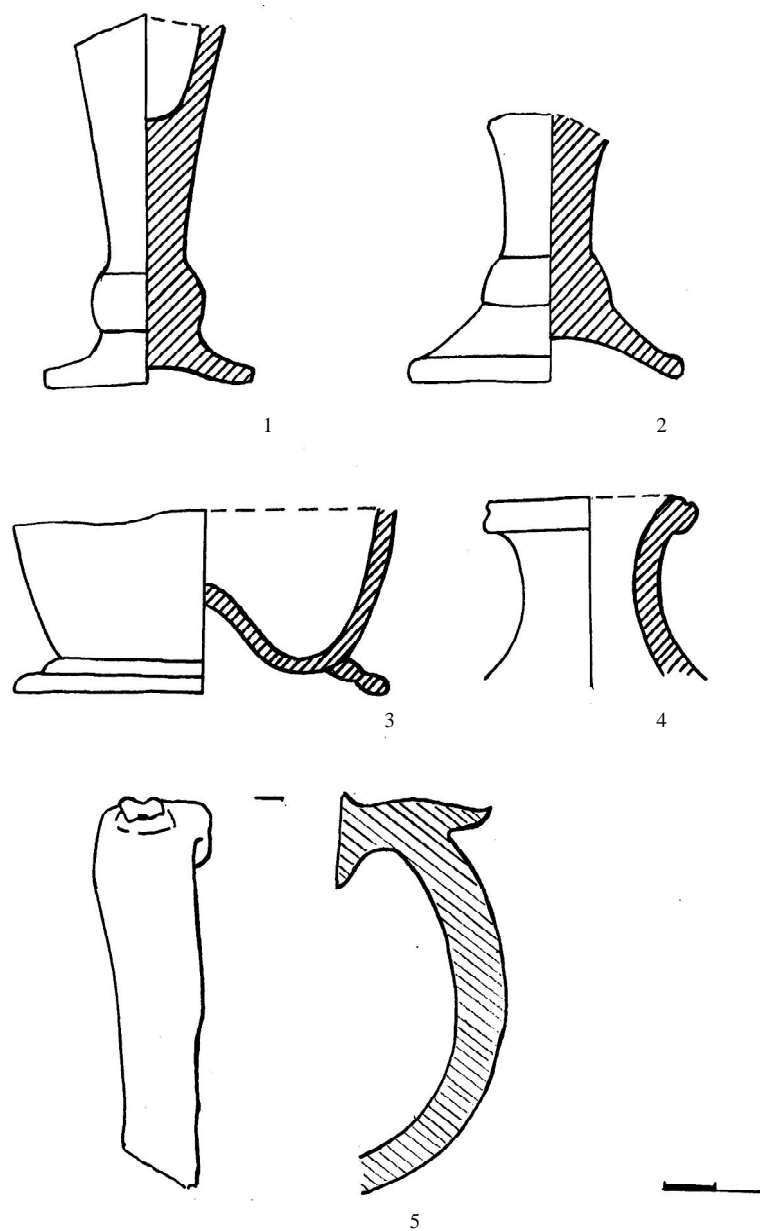

Рис. 9. Фрагменти скляних виробів

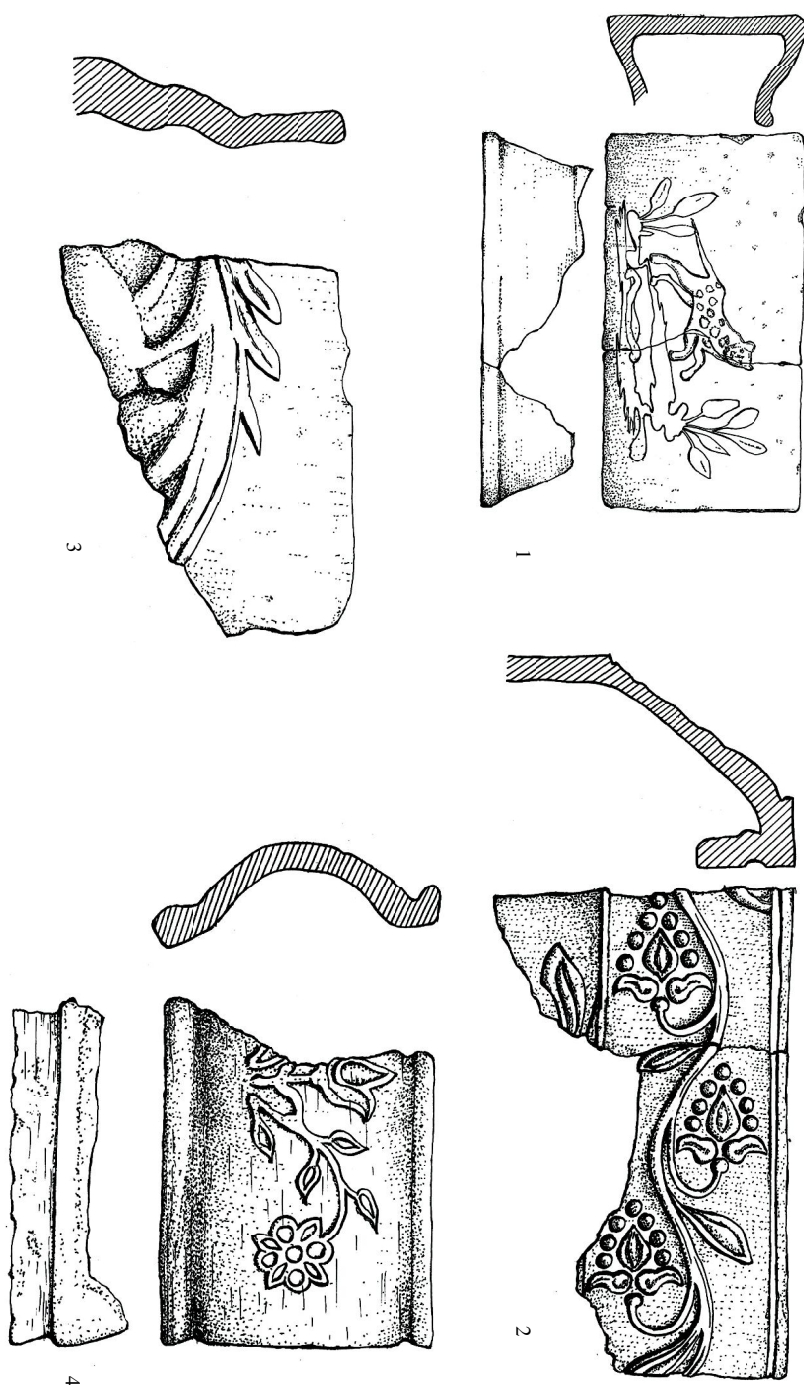

Рис. 10. Фрагменти кахель із розкопок в Уневі у 2003 р.

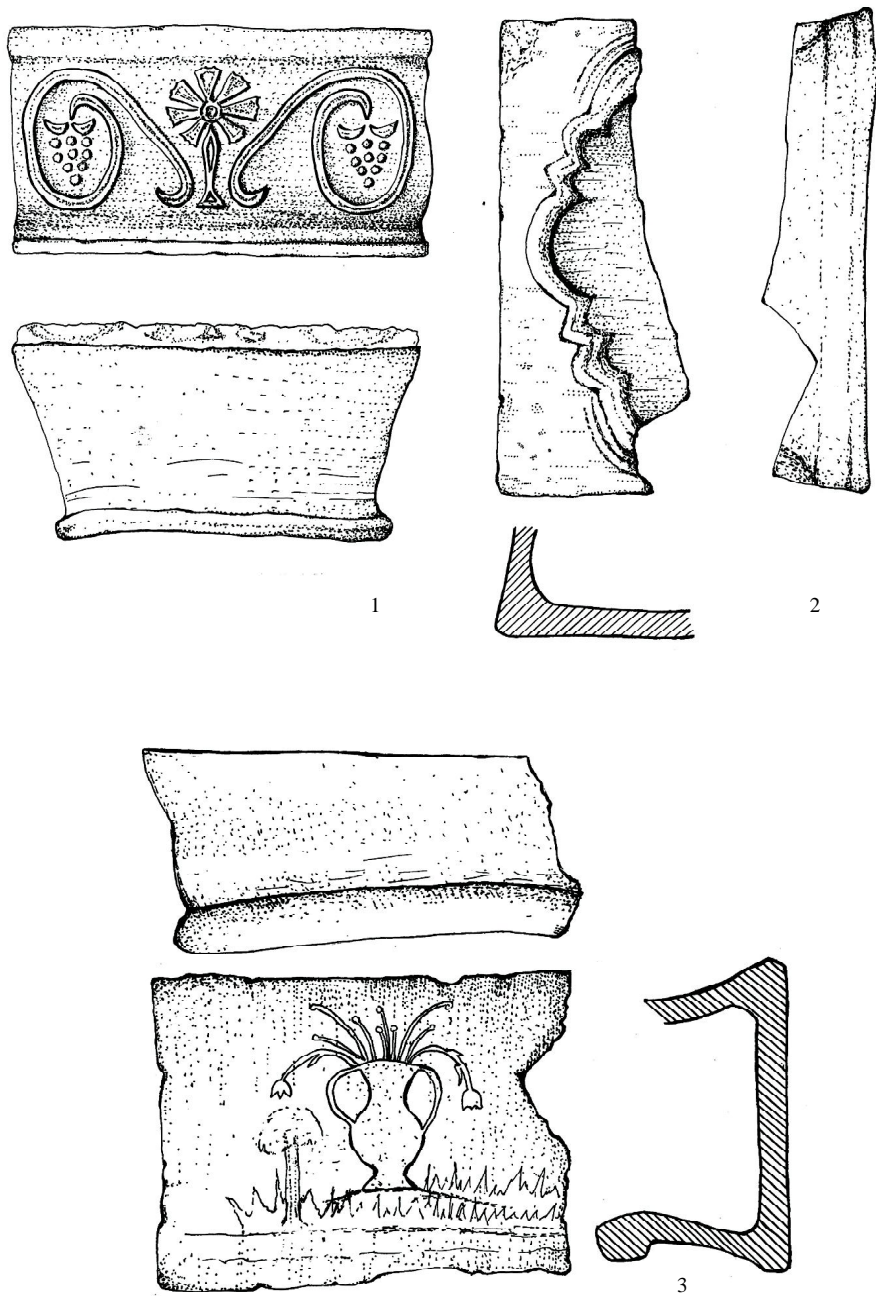

Рис. 11. Фрагменти кахель із розкопок в Уневі у 2003 р.